


## ارزیابی سرمایه‌های معیشتی سکونتگاه‌های روستایی (۱۳۷۵-۱۳۹۹) نمونه موردی: ناحیه تکاب (آذربایجان غربی)

 20.1001.1.24767220.1401.12.1.3.8

بهزاد دوستی سبزی<sup>۱</sup>

عباس سعیدی<sup>۲</sup>

بیژن رحمانی<sup>۳</sup>

### چکیده

از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بسترهای پیشبرد اهداف توسعه در نواحی روستایی، شناخت وضعیت معیشت خانوارها، میزان دسترسی آن‌ها به سرمایه‌های مختلف معیشتی و عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت است. از این رو در پژوهش حاضر، به منظور ارزیابی نقش سرمایه‌های گوناگون معیشتی در پایداری یک ناحیه روستایی، به بررسی نقش سرمایه‌های معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی ناحیه تکاب پرداخته شد. روش‌شناسی انجام تحقیق بر اساس روش تحقیق آمیخته و از نوع طرح تحقیق آمیخته اکتشافی است. بر اساس مطالعه انجام‌شده، سرمایه‌ها در قالب سه بخش اصلی سرمایه‌های محیطی (معادن، ظرفیت‌های گردشگری، محصولات زراعی و باغی، فرآورده‌های دامی (لبنی)، مراتع، محصولات زنبورداری)، سرمایه‌های انسانی (سطح تحصیلات، تمایل خانواده‌ها به تحصیل فرزندان و قالی‌بافی) و سرمایه‌های اجتماعی (مشارکت و همدلی مردم، امنیت اجتماعی، تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز) دسته‌بندی شدند. بر اساس نتایج این پژوهش، ناحیه مورد مطالعه از نظر سرمایه‌های محیطی، انسانی و اجتماعی شرایط مطلوبی دارد و مسئله اساسی نحوه استفاده از این سرمایه‌ها است. معدن به‌منزله سرمایه‌های محیطی نه تنها به معیشت روستاییان کمک چندانی نکرده، بلکه سبب تخریب محیط زیست پیرامونی، تغییر کاربری‌ها و تخریب زیرساخت‌ها (راه‌های ارتباطی) شده است. بر اساس یافته‌ها، علت عمده چنین پیامدهایی مشارکت ندادن مردم در بهره‌گیری از توان‌های محیطی است. سرمایه‌های فیزیکی و مالی در ناحیه مورد مطالعه شرایط مناسبی نداشته‌اند که علت اصلی آن هم دوری تکاب از شهرهای بزرگ و میانی منطقه و نیز شرایط خاص جغرافیایی و کوهستانی بودن منطقه است.

واژگان کلیدی: معیشت پایدار، سرمایه معیشتی، سکونتگاه‌های روستایی، شهرستان تکاب

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۲. استاد گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول); . abbsaidi@gmail.com

۳. دانشیار گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

## مقدمه

(اعتبارات، پس‌اندازها و غیره) و سرمایه‌های طبیعی هسته مرکزی معیشت پایدار را تشکیل می‌دهند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ساختارهای فضایی یک ناحیه با توجه ویژه به بستر محیط طبیعی و ویژگی‌ها و توان‌های اجتماعی - اقتصادی نظام‌های فضایی آن اصلاح می‌شود (پیوستگی ساختاری - کارکردی اجزا و عناصر و در نهایت کل نظام).

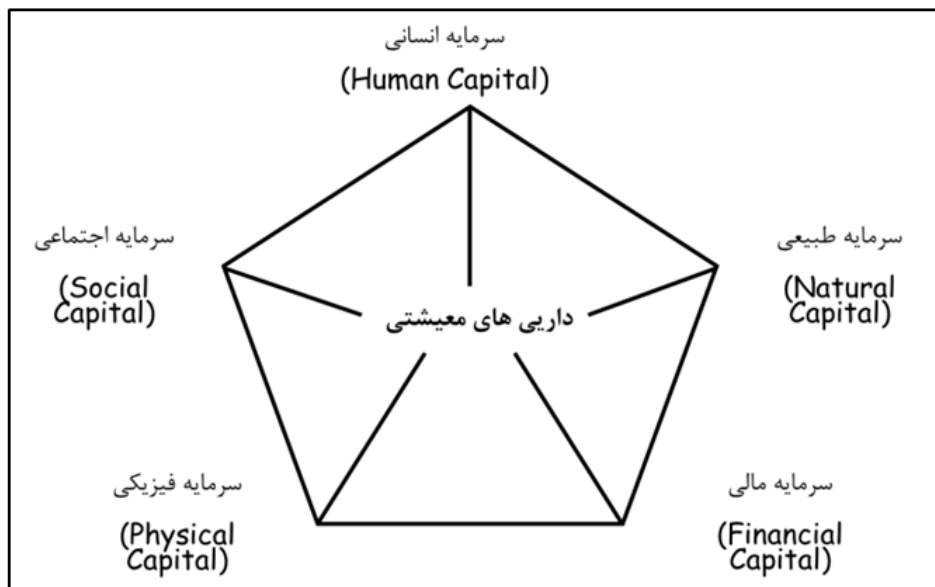
کشور ایران، با توجه به ساختار طبیعی و استقرار در کمربند بیابانی و خشک جهان، در معرض انواع مخاطرات محیطی از جمله خشک‌سالی، زلزله، سیل و سایر مخاطرات محیطی قرار گرفته است. مناطق مختلف، با توجه به سرمایه‌ها و توان‌های خاص معیشتی‌شان، واکنش‌های نسبتاً متفاوتی به شرایط آسیب‌پذیر داشته‌اند. به این منظور، وضعیت سرمایه‌های معیشتی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان تکاب، واقع در استان آذربایجان غربی، و ارتباط آن با شرایط و ساختار محیطی و اقتصادی - اجتماعی خود، می‌تواند در مقیاسی کوچک‌تر مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. زمینه‌های آسیب‌پذیری شهرستان تکاب، که پایداری معیشتی سکونتگاه‌های این شهرستان را در معرض خطر قرار داده است، در دو دسته اصلی تقسیم‌بندی می‌شوند: نخست، محدودیت‌های ساختار محیطی و جغرافیایی که شامل دوری از قطب‌های عمده اقتصادی، شرایط نامطلوب اقلیمی، محدودیت منابع آبی، پراکندگی منابع آب و خاک و نیز نبود یک سلسله‌مراتب فضایی منظم در پراکنش کانون‌های زیستی شهرستان (که خدمات‌رسانی را به این نقاط دشوار کرده است) می‌شود. دسته دوم دربرگیرنده زمینه‌های آسیب‌پذیری اجتماعی و اقتصادی است، از این جمله است: تنوع قومی و فرهنگی (کرد و ترک، سنی، شیعه و اهل حق)، متنوع نبودن سبد معیشتی خانوارها، وابستگی بیش‌ازحد به کشاورزی و دامداری (با وجود توان‌های اقتصادی فراوان به‌ویژه در بخش معدن (معدن طلای زرشوران) و ظرفیت‌های توریستی (تخت‌سلیمان، زندان سلیمان، آبشار قنبرجه و موارد گوناگون دیگر. از این رو، برای ایجاد و دستیابی خانوارهای روستایی به یک معاش پایدار، باید در ابتدا وضعیت موجود سرمایه‌های معیشتی این منطقه مورد مطالعه و بررسی دقیق قرار گیرد. به این منظور، پژوهش حاضر با هدف سنجش سرمایه‌های معیشتی در بین سکونتگاه‌های روستایی ناحیه تکاب انجام شده است.

## ۱. مبانی نظری

از دهه ۱۹۹۰، برای درک شیوه زندگی مردم فقیر و محروم، تجزیه و تحلیل معیشت به ابزار اصلی بین‌المللی تبدیل شده است (Rahman et al., 2018). معیشت به روشی که فرد در آن تأمین می‌شود اشاره دارد که مبتنی بر توانایی‌ها، دارایی‌ها و فعالیت‌ها است. راهبرد معیشت ترکیبی از فعالیت‌ها و گزینه‌های انجام‌شده توسط خانوارهای روستایی، برای دستیابی به اهداف معیشتی

در مواجهه با آسیب‌های محیطی چالش‌های بزرگی پیش روی سکونتگاه‌های روستایی قرار دارد. محدودیت در سرمایه و دارایی‌ها و دسترسی پایین به منابع آب، غذا و زیرساخت‌های حوزه سلامت سبب کاهش شدید میزان در معرض قرارگرفتن، توانایی مقابله با مخاطرات محیطی (اعم از طبیعی و اجتماعی و اقتصادی) و ظرفیت سازگاری در چنین جوامعی شده است (Li et al, 2018). در واقع مسئله این است که یک جامعه ممکن است در برابر عوامل و نیروهای گوناگون درونی یا بیرونی و دگرگونی‌های زمانی - مکانی در معرض انفعال، ناتوانی یا آسیب باشد. این آسیب‌پذیری ممکن است بر روابط و مناسبات تولیدی در قالب کارکردهای گوناگون فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی - سیاسی و در نهایت پایداری معیشت (گذران زندگی) در آن جامعه اثرگذار باشد و در روندی پویا زمینه‌ساز فروپاشی یا رکود آن جامعه شود. این در حالی است که می‌شود با کاربرد شیوه‌هایی حساب‌شده، توانمندی آن جامعه را افزایش داد تا در برابر تغییرات آسیب‌زننده مقاوم یا با آن‌ها سازگار شود. البته باید توجه داشت که طبق رویکرد پویای ساختاری - کارکردی، اجزای یک سیستم مستقل از هم عمل نمی‌کنند (Saidi, 2011). به این صورت که وجود ضعف و یا ناتوانی در ساختارهای محیطی - اکولوژیکی یا ساختارهای اجتماعی و اقتصادی یک منطقه بر کارکرد بخش‌های دیگر اثرگذار خواهد بود. برای مثال وجود کم‌آبی و خشک‌سالی در ساختار طبیعی و جغرافیایی یک منطقه (که البته ممکن است توسط کارکردهای نامناسب انسانی نیز تشدید شود) بر کارکردهای اقتصادی آن منطقه تأثیر می‌گذارد و منجر به ناپایداری‌هایی در معیشت ساکنین آن ناحیه خواهد شد.

از جمله تدابیر و راهبردهایی که برای توانمندسازی جوامع در برابر آسیب‌های مختلف (که یک جامعه ممکن است در طول زمان و متأثر از عوامل و نیروهای درونی و بیرونی به خود ببیند) ارائه شده است راهبرد معیشت پایدار است. راهبرد معیشت پایدار روشی برای بهبود درک معیشت فقرای روستایی است. این راهبرد از زمینه‌های آسیب‌پذیری که روستاییان در معرض آن قرار گرفته‌اند شروع می‌شود و به دستاوردهای معیشتی حاصل از سازوکارهای مبتنی بر معیشت پایدار ختم می‌شود. مؤلفه‌های معیشت پایدار شامل محیط‌زیست امن، اقتصاد کارآمد و داشتن عدالت اجتماعی با تأکید بر ابعاد زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی است (Singh and Hiremath, 2010). تجزیه و تحلیل سرمایه معیشتی خانوارهای روستایی می‌تواند برای آگاهی از اثر کاهش فقر مفید باشد (Mai et al., 2021). در واقع سرمایه انسانی (مهارت، آموزش و بهداشت خانوارها)، سرمایه فیزیکی (تجهیزات کشاورزی و مانند آن‌ها)، سرمایه اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی و مشارکت مردمی در طول آن)، سرمایه مالی



شکل ۱: دارایی‌های معیشتی (DFID, 2003)

خود، است (Freduah et al., 2017). سرمایه یا دارایی از مهم‌ترین اجزای چارچوب معیشت پایدار بوده است و معیشت با سرمایه‌گذاری در قابلیت‌های درونی پشتیبانی می‌شود (Zenteno et al., 2013). تعامل میان سرمایه‌های پنج‌گانه معیشت (طبیعی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و مالی) دریچه‌ای برای ایجاد درک عمیق‌تری از معیشت پایدار است (Fang et al., 2016). دیپارتمان توسعه بین‌المللی و برنامه توسعه سازمان ملل متحد<sup>۱</sup> پنج گروه از دارایی و سرمایه‌های معیشتی را به شرح زیر توضیح می‌دهد:

#### ۱-۱. سرمایه انسانی<sup>۲</sup>

سرمایه انسانی به توانایی‌ها، تجارب، تخصص‌ها، مهارت‌های کاری و شرایط رفاهی و سلامت جوامع مختلف گفته می‌شود (UNDP, 2017). دارایی‌های انسانی هم از نظر سخت‌افزاری (تعداد افراد و تعداد نیروی کار) و هم از نظر مغزافزاری (تعداد تحصیل‌کردگان، سطح سواد) دارای اهمیت فراوانی است. انسان با توجه به قدرت تعقل و تفکر خود، دارای توانایی‌های متعددی است که او را در بهره‌برداری از منابع محیطی کمک می‌کند. بر این اساس، دارایی (سرمایه) انسانی به مهارت‌ها، بهداشت مناسب و توانایی کار کردن گفته می‌شود که در مجموع، دنبال کردن راهبردها و فعالیت‌های معیشتی گوناگون و دستیابی به اهداف معیشتی را برای افراد ممکن می‌سازد (Shen, 2008).

#### ۱-۲. سرمایه اجتماعی<sup>۳</sup> (نهادی)

در مورد اینکه سرمایه اجتماعی دقیقاً به چه معناست بحث‌های بسیاری وجود دارد. در زمینه چارچوب معیشت پایدار، این سرمایه به معنی منابع اجتماعی است که در آن مردم اهداف معیشتی‌شان را دنبال می‌کنند. سرمایه معیشتی به روش‌های زیر توسعه پیدا می‌کند:

- شبکه‌ها و ارتباطات عمودی (حامی / سرویس‌گیرنده) یا افقی (بین افراد با منافع مشترک) اعتماد و توانایی مردم را برای کار کردن با هم افزایش می‌دهد. از طرفی این شبکه‌ها، دسترسی‌شان را به سازمان‌های وسیع‌تری از قبیل نهادهای سیاسی و مدنی توسعه می‌دهند.
- عضویت در گروه‌های رسمی‌تر که اغلب مستلزم پابندی دو طرف به هنجارها و قوانین این گروه‌هاست.
- روابط از روی اعتماد، اعتماد متقابل و مبادلاتی که کاهش هزینه‌های معاملات را تسهیل می‌کند و ممکن است مبنایی برای شبکه‌های امن غیررسمی میان فقرا باشد (UNDP, 2017).

#### ۱-۳. سرمایه طبیعی<sup>۴</sup>

سرمایه طبیعی به ذخایر منابع طبیعی گفته می‌شود که از آن منابع جریان‌یافته شکل می‌گیرند (برای مثال چرخه تغذیه، حفاظت از فرسایش). سرمایه طبیعی برای معیشت‌هایی که از آن مشتق

3. Social Capital

4. Natural Capital

1. United Nations Development Programme (UNDP)

2. Human Capital

برای رسیدن به خواسته‌هایشان از حکومت با آن‌ها در تعامل‌اند. این رابطه و تعامل می‌تواند مثبت یا منفی (استثماری) باشد. میزان سرمایه سیاسی را قدرت و اثربخشی گروه‌های مختلف اجتماعی منعکس می‌کند (Jarvis et al., 2009).

## ۲. پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعاتی درخصوص سرمایه‌های معیشتی در سطوح مختلف انجام شده است. در ادامه به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود: در برنامه توسعه ملل متحد در ژوئن ۲۰۱۳ گزارشی با عنوان «ترویج امرارمعاش پایدار، کاستن از آسیب‌پذیری و بناکردن تاب‌آوری در سرزمین‌های خشک»،<sup>۵</sup> با محوریت مسائل معیشتی کشورهای آفریقایی همچون بنین، غنا، موزامبیک، تونس، کنیا و نامیبیا، منتشر شد. در این گزارش به مباحثی همچون قابلیت سرزمین‌های خشک برای کارآفرینی و فعالیت‌های اقتصادی و نیز بهبود مسئولیت‌پذیری مردم محلی در برابر مخاطرات طبیعی در کشورهای مورد مطالعه پرداخته شده است. بر اساس این گزارش، ماهیت مناطق خشک موانعی در مسیر توسعه آن‌ها ایجاد کرده است. از طریق انجام برنامه‌های توسعه در چنین سرزمین‌هایی و انجام مداخلاتی در زمینه افزایش آگاهی افراد محلی به رفع خواسته‌ها و نیازهای خود، بهبود حکمروایی محلی، مدیریت منابع طبیعی در سطح نواحی کوچک و توسعه اقتصادی، که مبتنی بر داشته‌های محلی آن مکان‌ها باشد، می‌توان به توسعه این مکان‌ها امیدوار بود. در ادامه این گزارش آمده است که برای موفقیت در محورهای ذکر شده باید نگرانی‌های محیطی در فرهنگ مردم این مناطق نهادینه شود. این نگرانی‌ها باید در تمامی تصمیم‌گیری‌های سیاستی جایگاهی داشته باشند و بودجه‌های حاکمیتی لازم نیز برای آن‌ها در نظر گرفته شود.

خو و همکاران (2019) سرمایه‌های معیشتی و راهبردهای معیشتی خانوارهای روستایی را در انواع گوناگون روستا (روستاهای دشتی، روستاهای تپه‌ای و روستاهای کوهستانی) بررسی کردند. بر اساس نتایج پژوهش آن‌ها، سرمایه انسانی مهم‌ترین دارایی تأمین معاش خانوارهای روستایی بود، درحالی‌که خانوارهای روستایی کمترین وابستگی را به سرمایه طبیعی داشتند (Xu et al., 2018). ون و همکاران (2018) در پژوهشی به بررسی تأثیر مکانی - زمانی سرمایه معیشتی در مهاجرت کاری در منطقه کوهستانی پانگسی<sup>۶</sup> در جنوب غربی چین پرداخته‌اند. بر اساس نتایج پژوهش آن‌ها، سرمایه‌های اجتماعی، مالی و انسانی از جمله عوامل اصلی هستند که تأثیر مثبتی در انتخاب موقعیت شغلی مهاجران و مدت زمان مهاجرت

می‌شوند مفید است. همچنین در منابعی که سرمایه طبیعی را تشکیل می‌دهند تنوع وسیعی از کالاهای عمومی نامحسوس وجود دارد از قبیل اتمسفر، تنوع زیستی و دارایی‌های تقسیم‌پذیر که به‌طور مستقیم در تولید به کار گرفته می‌شوند (درختان، زمین و غیره)<sup>۱</sup> (UNDP, 2017).

### ۱-۴. سرمایه فیزیکی<sup>۲</sup>

سرمایه فیزیکی متشکل است از زیرساخت‌ها و کالاهای مولد اساسی که برای حمایت از معیشت‌ها مورد نیاز هستند.

• زیرساخت‌ها شامل تغییر در محیط‌زیست فیزیکی است که به مردم کمک می‌کند نیازهای اساسی‌شان را تأمین کنند و بسیار پربازده باشند.

• کالاهای مولد ابزارها و تجهیزاتی هستند که مردم برای داشتن کارکردی مولدتر از آن‌ها استفاده می‌کنند (UNDP, 2017).

### ۱-۵. سرمایه مالی<sup>۳</sup>

سرمایه مالی بر منابع مالی دلالت دارد که مردم برای دستیابی به اهداف معیشتی‌شان به‌کار می‌گیرند. یعنی قابلیت دسترسی به پول نقد یا معادل آن که مردم را قادر می‌سازد تا راهبردهای معیشتی گوناگون را اتخاذ کنند. دو منبع اصلی برای سرمایه مالی وجود دارد:

الف) موجودی در دسترس: پس‌اندازها نوع ترجیحی سرمایه مالی هستند، زیرا بدهی‌های پیوسته ندارند و معمولاً مستلزم تکیه بر دیگران نیستند. این پس‌اندازها را می‌توان در اشکال مختلف در نظر گرفت (برای مثال پول نقد، سپرده‌های بانکی یا دارایی‌های سیال از قبیل دام و جواهرات). منابع مالی همچنین می‌توانند از طریق مؤسسات اعتباری ارائه‌دهنده به‌دست بیایند.

ب) جریان‌های منظم پولی: به‌استثنای درآمد کسب‌شده، شایع‌ترین انواع معمول جریان‌ها، حقوق بازنشستگی یا دیگر جوه دریافتی از دولت هستند (UNDP, 2017).

### ۱-۶. سرمایه سیاسی<sup>۴</sup>

سرمایه سیاسی، که اخیراً به تحلیل‌های چارچوب معیشت اضافه شده است، به دارایی‌های خانوار یا افرادی که باید در تصمیم‌گیری نظام‌های سیاسی و حکومتی اثرگذار باشند گفته می‌شود. شبکه‌هایی هستند که مردم از طریق آن به شغل و اعتبار دسترسی می‌یابند و در زمان نیاز به آن‌ها کمک می‌کنند. همچنین نهادهایی هستند که مردم

۱. مثال‌هایی از سرمایه طبیعی: زمین، جنگل‌ها، منابع دریایی، حیات وحش، آب، کیفیت هوا، حفاظت از فرسایش.

2. Physical Capital

3. Financial Capital

4. Political Capital

5. "Promoting Sustainable Livelihoods, Reducing Vulnerability and Building Resilience in the Drylands"

6. Panxi

روستایی ارائه کرده‌اند. از نظر این پژوهشگران هرچند این امر لازم بوده است و در این مسیر می‌تواند کمک‌کننده باشد، با توجه به موقعیت سیاسی و راهبردی خاورمیانه و همچنین فراگیر نبودن و محدود بودن این رویکرد در سراسر فضای سرزمینی کشور، نمی‌توان پایداری لازم را از این رویه در معیشت پایدار مناطق روستایی انتظار داشت.

### ۳. روش تحقیق

برای رسیدن به اهداف تحقیق حاضر با استفاده از روشی صرفاً کمی و یا صرفاً کیفی نمی‌توان به موقعیت‌های نامعین این تحقیق دست یافت. به‌کاربردن روش‌های تحقیق آمیخته در علوم جغرافیا درک بهتری از پدیده‌ها ارائه می‌کند و تبیین آن‌ها را ممکن خواهد کرد. این تحقیق، بر اساس روش تحقیق آمیخته از نوع طرح تحقیق آمیخته اکتشافی انجام شده است. مطابق با روش‌شناسی تحقیق آمیخته، این تحقیق در دو مرحله کیفی و کمی انجام شد. در مرحله اول، داده‌های کیفی بر اساس رویکردی کیفی، با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و از طریق خبرگان صاحب‌نظر در محدوده مورد مطالعه و متخصص در حوزه سرمایه‌های معیشتی، گردآوری شد. جامعه آماری مرحله کیفی پژوهش خبرگان، کلیه مدیران و مردمان محلی سکونتگاه‌های روستایی ناحیه تکاب بود. نمونه‌گیری با استفاده از رویکرد هدفمند انجام شد. برای تعیین حجم نمونه از اشباع نظری بهره گرفته شد، به طوری که مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت و در نهایت ۳۰ مصاحبه انجام شد. تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا در نرم‌افزار مکس کودا<sup>۱</sup> به ارائه شاخص‌های سرمایه‌های معیشتی سکونتگاه‌های روستایی انجامید.

مرحله دوم رویکردی کمی داشت و شاخص‌های به دست آمده از مرحله کیفی با استفاده از روش پیمایشی پرسشنامه در سطح روستاهای ناحیه تکاب پردازش شد. با توجه به اینکه بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در کشور (۱۳۹۵) برای ۹۳ روستای شهرستان تکاب آمار جمعیتی اعلام شده است، جامعه آماری در بخش کمی پژوهش همین ۹۳ روستای دارای آمار رسمی بود. بر اساس سرشماری مذکور، در ۹۳ روستای مورد مطالعه تعداد ۹۱۰۵ خانوار ساکن هستند که طبق فرمول کوکران ۳۶۸ خانوار از این تعداد تحلیل و بررسی شدند. بر این اساس و با توجه به فرایندی که برای انتخاب روستاها اعمال شد، خانوارهای روستایی مورد مطالعه طبق جدول شماره ۲ در روستاهای نمونه پراکنده شده‌اند. اطلاعات جمع‌آوری شده بخش کمی تحقیق پس از بازبینی و مرتب‌سازی برای گرفتن

کاری آن‌ها دارند (Wan et al., 2018). تالستراپ (2015) استدلال می‌کند که، در شرایط روستایی ویتنام، خانوارهایی که سرمایه معیشتی بالاتری دارند دارای ظرفیت سازگاری بیشتری هستند. در حالی که خانواده‌هایی که دارای سرمایه کمتر و یک فعالیت معیشتی هستند، ظرفیت سازگاری کمی هم دارند (Thulstrup, 2015). سو و شنگ (2012) در مطالعه‌ای روی کشاورزان حوزه رودخانه‌ای در چین دریافتند که سرمایه مالی و سرمایه انسانی ظرفیت سازگاری کشاورزان را بهبود می‌بخشد و آسیب‌پذیری آنان را در برابر خطر کاهش می‌دهد. به‌علاوه ترکیبی از سرمایه‌های معیشتی، سازگاری کشاورزان را در برابر آثار خشک‌سالی افزایش می‌دهد. کشاورزان با شاخص سرمایه معیشتی بالاتر گزینه‌های بیشتری برای مقابله با شوک دارند (Su and Shang, 2012).

بادکو و همکاران (2020) بر اساس پژوهشی در روستاهای دهستان کوهشان بخش احمدی از استان هرمزگان نیز بیان کردند که پایداری سرمایه‌های معیشتی یکسان نبوده است. سرمایه‌های مالی و فیزیکی جزء ناپایدارترین سرمایه‌ها و سرمایه‌های اجتماعی و انسانی پایدارترین بُعد معیشت بوده‌اند. دربان آستانه و همکاران (2018) در پژوهشی در تحلیل معیشتی کشاورزان روستاهای شهرستان شازند نشان دادند که سرمایه انسانی در مناطق مورد مطالعه وضعیت بهتری دارد و سرمایه فیزیکی و مالی کشاورزان جزء ناپایدارترین سرمایه‌های معیشتی آن‌ها محسوب می‌شود. بر اساس نتایج پژوهش شرفی و همکاران (2018)، در بین پنج سرمایه معیشتی، سه سرمایه اجتماعی، انسانی و فیزیکی از نظر پایداری در حد متوسط و دو سرمایه مالی و طبیعی در وضعیت ناپایداری قرار دارند.

آنچه از بررسی پیشینه تحقیقاتی درباره معیشت پایدار و سرمایه‌های معیشتی در ایران و کشورهای دیگر استنباط می‌شود این است که بیشتر این تحقیقات در جوامع و مناطقی انجام شده است که کشاورزی یکی از قطب‌های اصلی تأمین معاش مردمان آن سرزمین بوده است. به سبب ناپایداری این بخش در طول زمان، در این کشورها، شاهد مباحثی همچون متنوع‌سازی منابع درآمدی و حرکت به سمت فعالیت‌های غیرزراعی هستیم. اما ضعف‌های موجود در تحقیقات این حوزه، به ویژه مطالعات صورت گرفته در کشور ایران، بیانگر این است که این مطالعات غالباً تک‌بعدی بوده است. در این تحقیقات همچنین، به صورت هدفمند، سازگاری فعالیت‌های جدید با ساختار معیشتی موجود، نحوه بازاریابی و شناسایی نیاز هر بازار، میزان سازگاری با ساختار طبیعی و زیست‌محیطی منطقه و نیز مهارت‌های فردی و اجتماعی اجتماعات محلی سنجیده نشده است. همچنین، پژوهشگران این حوزه در ایران رویکردهایی همچون بوم‌گردی و گردشگری روستایی را برای رسیدن به معیشت پایدار در مناطق



جدول ۱: جزئیات مصاحبه‌شوندگان

کد مصاحبه‌شوندگان	سمت	کد مصاحبه‌شوندگان	سمت
۱	کارمند بخش‌داری مرکزی تکاب	۱۶	شورای روستای آق قلعه
۲	بخشدار تخت سلیمان	۱۷	دهیار روستای آق قلعه
۳	کارمند بخش‌داری تخت سلیمان	۱۸	باغدار روستای آق قلعه
۴	دهیار احمدآباد سفلی	۱۹	دهیار روستای قراقیه
۵	شورای احمدآباد سفلی	۲۰	دامدار روستای قراقیه
۶	کشاورز از احمدآباد سفلی	۲۱	شورای روستای حسن‌آباد
۷	دهیار روستای نصرت‌آباد	۲۲	دهیار روستای حسن‌آباد
۸	شورای روستای نصرت‌آباد	۲۳	باغدار روستای حسن‌آباد
۹	دامدار روستای نصرت‌آباد	۲۴	اعضای انجمن تکابیان مقیم تهران
۱۰	شورای روستای زره‌شوران	۲۵	اعضای فعال انجمن تکابیان مقیم تهران
۱۱	معدن‌کار روستای زره‌شوران	۲۶	روزنامه‌نگار و اعضای انجمن تکابیان مقیم تهران
۱۲	دهیار روستای آقدره علیا	۲۷	اعضای فعال انجمن تکابیان مقیم تهران
۱۳	معدن‌کار روستای آقدره علیا	۲۸	اعضای انجمن پیشگامان تحقیق و توسعه
۱۴	شورای روستای باش‌برات	۲۹	اعضای انجمن پیشگامان تحقیق و توسعه
۱۵	دامدار روستای باش‌برات	۳۰	اعضای انجمن پیشگامان تحقیق و توسعه

خروجی‌های توصیفی و استنباطی لازم در نرم‌افزار اسپس اس<sup>۱</sup> نمونه،  $t$  مستقل<sup>۲</sup> و آنوا<sup>۳</sup> است که بتوان روابط و زوایای ارتباطی (نسخه ۲۶) وارد شد. آزمون‌های مورد استفاده شامل  $t$  تک میان متغیرهای گوناگون را اندازه‌گیری کرد.

جدول ۲: روستاها و خانوارهای نمونه مورد بررسی

نام بخش	نام دهستان	روستاها نمونه	تعداد خانوار	تعداد خانوار نمونه
مرکزی	افشار	بادخزید	۱۳	۲
		چهارطاق	۱۳۴	۱۷
		یلقون آغاج	۲۱۳	۲۷
	انصار	آق قلعه	۶۸	۹
		حاجی بابای وسطی	۵۱	۶
		عرب شاه	۱۴۲	۱۸
	کرفتو	تپه‌بور	۴۹	۶
		بلوز	۳۹	۵
		داشبلاغ	۷۰	۹
		چپدره	۱۷۲	۲۲
		قوجه	۱۶۲	۲۰

1. IBM-SPSS (26)

2. One Sample T Test

3. Independent Samples T

4. ANOVA One-way

نام بخش	نام دهستان	روستاهای نمونه	تعداد خانوار	تعداد خانوار نمونه
تخت سلیمان	چمن	همپا	۱۰۳	۱۳
		گوگردچی	۳۶	۵
		قراولخانه	۳۷	۴
	احمدآباد	آرپاچایی	۴۹	۶
		امین‌آباد	۹۵	۱۲
		عربشاه	۶۸	۹
		زره‌شوران	۱۲۲	۱۵
		آقدره علیا	۲۰۸	۲۶
		احمدآباد سفلی	۶۲۴	۷۹
		ساروق	۳۰	۴
	ساروق	باش‌برات	۹۸	۱۲
		دانش قرقاپان	۳۲۹	۴۲
		مجموع	۲۹۱۲	۳۶۸

#### ۴. یافته‌های پژوهش

برای دستیابی به یک وضعیت پذیرفتنی از فرایند رشد، توسعه و تعالی در جوامع انسانی، اعم از شهر و روستا، باید زمینه‌های برنامه‌ریزی بر پایه شناسایی محیط و بهره‌گیری از قابلیت‌های موجود در آن فضا فراهم شود. از این رو شناخت، بررسی و تحلیل توانمندی‌های انسانی و طبیعی موجود در عرصه‌های روستایی می‌تواند زیربنایی مهم در روند توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی باشد. در این پژوهش، پس از شناسایی آسیب‌های سکونتگاه‌های روستایی ناحیه تکاب، به شناسایی سرمایه‌ها برای رسیدن به معیشت پایدار پرداخته شده است. سرمایه‌ها در قالب سه بخش اصلی سرمایه محیطی، سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی دسته‌بندی شده است. در ادامه به بررسی هرکدام از این متغیرها پرداخته شده است.

جدول ۳: ابعاد سرمایه‌های روستاییان ناحیه تکاب

مقوله	مفهوم	کد مصاحبه‌کننده	فراوانی
سرمایه محیطی	معادن	۸-۵-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۲۲-۲۳-۲۶-۲۹	۱۰
	ظرفیت‌های گردشگری	۲-۷-۱۴-۲۳-۲۸	۵
	محصولات کشاورزی و باغی	۶-۸-۱۸	۳
	محصولات لبنی	۸-۲۳	۲
	مراعات و محصولات دامی (گوشت قرمز)	۹-۱۵-۲۰	۳
	زنبورداری و تولید عسل	۷-۱۵-۲۳	۳
سرمایه اجتماعی	مشارکت و همدلی مردم برای یکدیگر	۴-۹-۱۲	۳
	امنیت اجتماعی	۲-۲۴	۲
	تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز	۳-۵-۱۷-۲۱-۲۴	۵

مقوله	مفهوم	کد مصاحبه‌کننده	فراوانی
سرمایه انسانی	سطح تحصیلات	۲۹-۲۶	۲
	تمایل خانواده‌ها به تحصیل فرزندان	۱۴-۶-۳	۳
	قالی بافی	۲۶-۲۳-۲۰-۱۹-۱۳-۱۰-۹-۸-۵-۴ ۳۰-۲۸	۱۲

#### ۱-۴. سرمایه محیطی

منظور از سرمایه محیطی کلیه امکانات و منابع موجود در سطح یا زیر زمین است. این منابع به‌طور طبیعی در فضاهای جغرافیایی گوناگون موجود بوده است و می‌تواند به‌منزله پایه‌ای برای اجرای طرح‌های توسعه‌ای به‌منظور بهبود وضعیت معیشت انسانی مورد استفاده قرار گیرد. آب‌های سطحی و زیرزمینی، خاک‌های حاصلخیز، پوشش گیاهی، معادن، آب‌وهوای مساعد، باران کافی و ده‌ها عامل طبیعی دیگر از جمله مهم‌ترین عوامل محیطی هستند که استفاده‌ی عاقلانه از آن‌ها می‌تواند به‌بهبود زندگی انسان‌ها کمک کند. از ارزیابی محیط طبیعی نقشه‌ای تهیه می‌شود که نشان‌دهنده توان محیطی فضاهای مختلف در طبیعت است.

بر اساس مصاحبه‌های انجام‌شده با مردم محلی و مسئولان روستاهای ناحیه تکاب، این روستاها سرمایه‌های محیطی بسیاری دارند که می‌توان آن‌ها را در شش دسته تقسیم‌بندی کرد. این سرمایه‌های طبیعی شامل معادن، ظرفیت‌های گردشگری، محصولات کشاورزی و باغی، محصولات لبنی، مراتع و محصولات دامی، زنبورداری و تولید عسل است.

تکاب از شهرستان‌های جنوبی آذربایجان غربی است و در منطقه‌ای کوهستانی واقع شده است. در حال حاضر این شهرستان جزو ۳۱ شهرستان کمتر توسعه‌یافته در کشور به‌شمار می‌رود. این در حالی است که تکاب، به‌سبب داشتن ۵۹ معدن سنگ، دو معدن طلا، آثار تاریخی ثبت‌شده جهانی، یکی از شهرستان‌های غنی به‌شمار می‌رود. کارخانه طلای زرشوران بزرگ‌ترین واحد صنعتی و معدنی تولید و فراوری طلای خاورمیانه است. این کارخانه در آبان‌ماه سال ۱۳۹۳، با ظرفیت اسمی سالانه سه تن، با حضور معاون اول رئیس‌جمهور به بهره‌برداری رسید. این شهرستان به‌سبب داشتن ۲ معدن بزرگ طلا در زرشوران و آق‌دره یکی از قطب‌های معدنی کشور به‌شمار می‌رود. طبق آمارهای رسمی، بیش از ۴۰ درصد ذخیره طلای کشور در کوهستان‌های این شهرستان نهفته است. معادن طلا و سنگ تکاب، به‌ویژه مجتمع طلای زرشوران، فرصت و ظرفیت مناسبی برای تحقق جهش تولید در منطقه است.

معادن طلای تکاب نه‌تنها شهرت ملی دارد، بلکه در سطح خاورمیانه مطرح است. با این حال، متأسفانه تاکنون سود چندانی

برای این منطقه در پی نداشته‌اند و، با وجود این ذخایر ارزشمند، بیکاری و محرومیت همچنان در این منطقه بیداد می‌کند. به‌سبب نبود صنایع پایین‌دست و خام‌فروشی، تاکنون از ظرفیت معادن این شهرستان، بخصوص در بخش معادن طلا، به‌خوبی استفاده نشده است. از این‌رو ایجاد صنایع پایین‌دست یکی از مطالبات جدی مردم منطقه به‌شمار می‌رود.

مهم‌ترین آثار تاریخی استان آذربایجان غربی، تخت سلیمان و سایر آثار طبیعی و تاریخی پیرامون آن از جمله کوه زندان، کوه برنجه و دژ بلقیس هستند. این آثار، با عنوان مجموعه تخت سلیمان تکاب، علاوه بر اینکه در فهرست آثار تاریخی کشور قرار دارند، به‌سبب اهمیت خاصشان، در فهرست میراث جهانی یونسکو نیز به ثبت رسیده‌اند. تخت سلیمان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در فهرست جهانی به ثبت رسید که باعث شناخت بیشتر آن در سطح جهانی و جلب توجه محافل علمی و به‌تبع آن ورود محققان و گردشگران خارجی شد. مجموعه تخت سلیمان نه‌تنها به‌علت ثبت جهانی آن، که به‌سبب ویژگی‌های خاص معماری، چشم‌انداز طبیعی محیط پیرامون، دریاچه شگفت‌انگیز، کوه‌های مخروطی شکل برنجه و سلیمان (زندان سلیمان) و آبگرم تخت سلیمان برای هر دوستدار آثار تاریخی و طبیعی در سراسر جهان می‌تواند جذاب باشد. در صورتی که برای معرفی و تبلیغات این گنج عظیم در سطح ملی و بین‌المللی کمیته یا نهاد ویژه‌ای، با مشارکت همه دستگاه‌های مسئول، تشکیل شود و شروع به کار کند، بدون شک خیل عظیم گردشگران به این مجموعه روی خواهند آورد.

مراتع یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی هر کشور و زیربنای اصلی فعالیت‌های دیگری همچون کشاورزی و دامداری هستند. بنابراین تلاش برای حفظ و پایداری آن‌ها انکارناپذیر است. بر اساس بررسی‌ها، با وجود اهمیت مراتع، عوامل متعددی موجب تخریب کمی و کیفی آن‌ها شده است. وجود مراتع بسیار خوب در روستاهای ناحیه تکاب زمینه را برای تولیدات لبنی و دامپروری در منطقه فراهم کرده است. یکی مصاحبه‌شوندگان در تأیید این سرمایه گفته است:

«شهرستان تکاب به‌خاطر داشتن مراتع، بهترین جا برای تولید گوشت قرمز. ظاهراً اسنادی وجود دارد که زمان رضاشاه گوشت قرمز تهران از این منطقه تأمین می‌شد (۹).»



یکی دیگر از سرمایه‌های محیطی منطقه کشاورزی و باغداری، به‌ویژه محصول سیب، است. تکاب در جنوب آذربایجان غربی واقع شده و ۶۵ هزار هکتار اراضی کشاورزی قابل کشت و ۲ هزار و ۵۰۰ هکتار باغ میوه دارد. سالانه بیش از ۱۲۰ هزار تن انواع محصولات زراعی، باغی و دامی در این شهرستان تولید می‌شود. در این شهرستان سالانه ۳۰ هزار تن سیب از یک هزار و ۸۰۰ هکتار از باغ‌های میوه برداشت می‌شود. به عقیده کارشناسان بخش کشاورزی، سیب تکاب به‌علت کوهستانی‌بودن و شرایط آب‌وهوایی خوب و طبیعت بکر منطقه کیفیت و مرغوبیت و ماندگاری بسیار بالایی دارد. سیب تکاب باکیفیت‌ترین سیب کشور است، اما به‌سبب معرفی نشدن و تبلیغات ضعیف به‌خوبی شناخته نشده است و به‌علت نبود صنایع بسته‌بندی و تبدیلی، بهره‌وری اقتصادی مناسبی نیز برای این شهرستان ندارد.

بخش کشاورزی و باغداری تکاب با وجود تولید بالا و ظرفیت‌های مناسب، فاقد صنایع تبدیلی و بسته‌بندی بوده است و همین امر میزان بهره‌وری و صرفه اقتصادی این بخش را پایین آورده است. نبود سردخانه و مراکز نگهداری و بسته‌بندی، از مهم‌ترین مشکلات و کمبودهای زیرساختی در بخش کشاورزی و باغداری تکاب به‌شمار می‌رود. از این‌رو سرمایه‌گذاری در این بخش بسیار ضروری است. در ادامه به برخی گفته‌های مصاحبه‌شوندگان در زمینه ماندگاری محصولات کشاورزی اشاره شده است:

«ماندگاری سیب نصرت‌آباد به‌خاطر کوهپایه‌ای بودن اون بیشتر از روستاهای دیگه‌ست (۸).»

«سیب گلاب منطقه شهرت خاصی داره و برای اینکه توسعه پیدا کنه، به صنایع تکمیلی و بسته‌بندی خیلی نیاز داره (۱۸).»

جدول ۴: مقوله سرمایه‌های محیطی و عبارات مرتبط

کد فرد	عبارات مرتبط	کد
۵	با توجه به وجود معادن طلا شهرستان تکاب استعداد تولید زیورآلات را دارد.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۸	بهره‌مندی از معادن استراتژیک نظیر معادن فلزی (طلا) و غیرفلزی (سنگ‌های تزئینی و ساختمانی و وجود خاک چینی (دولومیت)).	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۱۰	فعال شدن معادن در منطقه باعث شده که بیکاری در روستاهای اطرافشان از بین برود. به‌طوری‌که از سال ۹۵ در این روستاها مهاجرت معکوس داشته‌ایم و افرادی که مهاجرت کرده بودند به روستایشان برگشتند (بخشدار بخش تخت سلیمان)	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۱۱	میان معادن طلا و سنگ با بخشداری تعامل خوبی برقرار است. معدن آق‌دره کمک بالایی در اجرای طرح هادی دارد و علاوه بر ماشین‌آلات ۱۰۰ نفر از کارگران خودش را هم در اختیار اجرای طرح قرار داده است (بخشدار بخش تخت سلیمان)	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۱۲	۲ معدن طلا و ۳ کارخانه طلا در بخش تخت سلیمان فعال هستند. یکی در حد خاورمیانه، یکی خصوصی و دیگری هم به‌صورت پایلوت است	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۱۳	در بخش تخت سلیمان علاوه بر معادن طلا، ۱۶ معدن سنگ در روستاهای گنبد، قزل‌قشلاق، ینگ‌کند، قوشاخانه، همپا، آق‌بلاغ همدان و غیره در حال فعالیت هستند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۲۲	در معدن سنگ گنبد، سوله‌ای در روستای گنبد راه‌اندازی شده است که پرت سنگ‌های معدن را برش داده و در تکاب به فروش می‌رسانند و از این طریق برای ۴۰ نفر اشتغال ایجاد کرده است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۲۳	روزانه حدود ۲۰۰ کامیون سنگ بعد از استخراج از معادن به شهرهای اصفهان، اراک، قم، تهران و غیره فرستاده می‌شود.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۲۶	۵۸٫۶ درصد روستاها بدون معدن هستند، ۲٫۲ درصد روستاها معدن طلا دارند، و ۴۴٫۴ درصد بقیه روستاها هم معادن سنگ تراورتن، مرمر، گچ، کائولین، آهن، و گرانیات و غیره دارند. در زمینه صنایع تبدیلی وابسته به معادن، ۱۲ معدن کارگاه یا کارخانه برش یا کارخانه تولید و فراوری دارند که از معادن سنگ و طلا هستند. این معادن طی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۳ تأسیس شد.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن
۲۹	یکی از مهم‌ترین مزیت‌های نسبی این منطقه، معادن طلائی است که در روستاها وجود دارد. به‌ویژه روستای زرشوران. که به حمایت دولت نیاز دارد تا به‌راحتی به قطب طلا و جواهرات تبدیل شود.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ معادن

کد	عبارات مرتبط	کد فرد
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ مراتع و محصولات دامی	شهرستان تکاب به علت وجود مراتع، بهترین مکان برای تولید گوشت قرمز است. ظاهراً اسنادی وجود دارد که در زمان رضاشاه پهلوی گوشت قرمز تهران از این منطقه تأمین می‌شد.	۹
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ مراتع و محصولات دامی	توسعه فعالیت‌های دامی از دیگر پیشنهادها پرتکراری است که مردم محلی برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی خود در نظر دارند.	۱۵
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ مراتع و محصولات دامی	به علت وجود مراتع، این منطقه برای تولید محصولات دامی ظرفیت بالایی دارد. ظاهراً اسنادی وجود دارد که در زمان رضاشاه پهلوی گوشت قرمز تهران از این تأمین می‌شد.	۲۰
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ محصولات کشاورزی و باغی	در بحث کشاورزی سیب بسیار خوبی داریم، به خصوص حسن‌آباد.	۶
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ محصولات کشاورزی و باغی	ماندگاری سیب نصرت‌آباد به علت کوهپایه‌ای بودن آن بیشتر از روستاهای دیگر است.	۸
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ محصولات کشاورزی و باغی	سیب گلاب منطقه شهرت خاصی دارد و برای توسعه به شدت به صنایع تکمیلی و بسته‌بندی نیاز دارد.	۱۸
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ محصولات لبنی	محصولات لبنی روستا علاوه بر مصرف خانوار به صورت شیر خام فروخته می‌شود. شیر گاو روزانه و شیر گوسفند فقط در بهار توسط کارگاه‌های لبنیات سنتی (معروف به شیرپز) تبریز خریداری می‌شود (نصرت‌آباد)	۸
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ محصولات لبنی	به علت وجود مراتع بسیار خوب در منطقه، ظرفیت بسیاری برای تولید محصولات لبنی وجود دارد که نیاز به مدیریت دارد.	۲۳
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ ظرفیت گردشگری	وجود عرصه‌های تاریخی-فرهنگی و مجموعه تاریخی تخت سلیمان، به منزله یکی از مناطق ثبت شده نمونه گردشگری استان در مقیاس بین‌المللی.	۲
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ ظرفیت گردشگری	وجود آثار و منابع طبیعی شامل آبشار قینرجه، چمن متحرک چملی، کوه زندان، آب‌گرم معدنی، آثار باستانی نظیر کوه بلقیس، غار نبی‌کنندی و ساریقورخان، بقعه ایوب انصار، آب‌سرد یار عزیز.	۷
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ ظرفیت گردشگری	مهم‌ترین جاذبه‌های این منطقه شامل تخت سلیمان، زندان تخت سلیمان، زندان برنجه، زندان نبی‌کنندی، آبشار قینرجه، آب‌سرد یار عزیز، ساری قورخان، چمن چملی، آب‌گرم احمدآباد، کوه بلقیس و سواحل سد گوگردچی و غیره است که می‌تواند برای منطقه و بومیان سود مالی بسیاری داشته باشد.	۱۴
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ ظرفیت گردشگری	در روستای بدرلو تکه چمن متحرکی وجود دارد که به صورت یک نیم قوس کمانی پیرامون برکه حرکت می‌کند و هنگام حرکت جاذبه فوق‌العاده‌ای دارد.	۲۳
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ ظرفیت گردشگری	در بهره‌برداری از توان‌های گردشگری منطقه در چند سال اخیر، تحولاتی در حال شکل‌گیری است. گسترش صنعت بوم‌گردی به ویژه در دو روستای احمدآباد و نصرت‌آباد.	۲۸
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ زنبورداری و تولید عسل	تکاب بهترین مکان برای تولید عسل است. حدود ۲۰۰ تا ۳۰۰ خانوار از راه پرورش زنبور عسل ارتزاق می‌کنند.	۷
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ زنبورداری و تولید عسل	ظرفیت بالای تولید گوشت قرمز و عسل با کیفیت بالا از جمله مزیت‌های این روستاها است.	۱۵
سرمایه‌ها ۱ سرمایه طبیعی ۱ زنبورداری و تولید عسل	تکاب بهترین مکان برای تولید عسل است. حدود ۲۰۰ تا ۳۰۰ خانوار از راه پرورش زنبور عسل ارتزاق می‌کنند.	۲۳

## ۲-۴. سرمایه انسانی

فرش‌ها قدمت ۷۰۰ ساله دارند و دارای طرح‌های ماهی قوشخانه، لچک ترنج، شاه‌عباسی فرهادمیرزا، اسمیلی کتیبه و افشان هستند. هم‌اکنون به‌علت نبود حمایت‌های کافی و بی‌توجهی دستگاه‌های ذی‌ربط، بسیاری از بافندگان، دارقالی خود را جمع کرده‌اند و تعداد کارگاه‌های قالیبافی در تکاب نیز به‌سرعت رو به کاهش است. به گفته مردم محلی، وجود سختی کار، نداشتن آینده‌ای مطمئن، نبود حمایت‌های شغلی از قالیبافان و نابسامانی بازار فرش دستباف سبب کمتر شدن تمایل بانوان تکابی به تولید فرش دستباف شده است. به‌علت نبود نمایشگاه‌های دائمی و مراکز ثابت عرضه و فروش، فرش دستباف تکاب با نام دیگر شهرها عرضه و صادر می‌شود، درحالی‌که نقشه فرش افشار تکاب به‌منزله یک برند ملی به ثبت رسیده است.

سرمایه انسانی به دانش و مهارت‌های یک فرد گفته می‌شود که می‌تواند از آن‌ها برای دستیابی به اهدافش استفاده کند. سرمایه انسانی از آن‌رو دارای اهمیت است که برای دستیابی به هر چیزی در یک سازمان به سطحی از دانش و مهارت‌های انسانی نیاز است. به‌طور خاص می‌توان گفت که سرمایه انسانی محور توسعه به‌شمار می‌رود.

یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های انسانی روستاهای بخش تکاب توانمندی زنان در هنر قالی‌بافی است. شهرستان تکاب یکی از قطب‌های اصلی تولید فرش نفیس دستباف در کشور است. فرش دستباف تکاب به‌علت کیفیت و استحکام بالا، بافت، نقشه و طراحی منحصر به فردش به فرش آهنگین افشار مشهور است و به همین نام در جهان نیز شناخته شده است. بنا بر گفته مورخان، این

جدول ۵: مقوله سرمایه‌های انسانی و عبارات مرتبط

کد فرد	عبارات مرتبط	کد
۴	در ۳۰ سال قبل ۱۷ هزار دارقالی در روستاهای شهر تکاب وجود داشت و بخش عمده‌ای از درآمد خانوار از این راه تأمین می‌شد، ولی اکنون این تعداد دارقالی به‌صورت چشمگیری کاهش یافته است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۵	زنان بیشترین شاغلان منطقه در صنعت فرش هستند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۸	تجربه تاریخی شهرستان در صنایع فرش دستی و گلیم و وجود نیروی انسانی ماهر در این زمینه	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۹	وجود زمینه مناسب برای فراوری گیاهان رنگی به‌منظور استفاده در صنایع دستی ازجمله قالی‌بافی	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۱۰	فرش احمدآباد بیشتر به آلمان صادر می‌شود.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۱۳	فرش احمدآباد از نظر کیفیت و گره بهتر از فرش بوکان و بیجار است و به این علت خریدار بهتری دارد.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۱۹	از ۶۰۰ خانوار احمدآباد، ۳۰۰ خانوار دارقالی دارند و به‌طور متوسط سالانه هر بافنده یک قالی تولید می‌کند (۳۰۰ قالی از ۳۰۰ خانوار بافنده)	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۲۳	در روستای احمدآباد، زنان معمولاً به بافتن قالی و فرش مشغول‌اند و فرش بافی شغلی زنانه تلقی می‌شود.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۲۰	زنان خانواده در فصل زمستان به بافت قالی مشغول هستند و قالی بافته‌شده توسط یک واسطه که از روستای احمدآباد می‌آید خریداری می‌شود (قراقیه)	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۲۶	فرش افشار یکی از صنایع دستی معروف منطقه بوده است که به‌مرور به دست فراموشی سپرده شده است و، به‌جز چند روستا، بقیه روستاها دست از فرش بافی کشیده‌اند. به نظر می‌رسد احیای این هنر دستی و تبلیغات مناسب برای آن می‌تواند به اقتصاد خانوارهای منطقه کمک کند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی
۲۸	اگر فرش افشار تبدیل به برند شود می‌تواند احیا شود.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه انسانی ۱ قالی‌بافی

کد فرد	عبارات مرتبط	کد
۳۰	سرمایه‌داری به اسم ایرج فریدیان تاجر فرش بوده است و علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری در تخت سلیمان است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه‌انسانی ۱ قالی بافی
۳	تحصیل و آموزش بسیار مورد تأکید روستاییان است، ولی محدودیت‌های ارتباطی (راه‌های ارتباطی نامناسب) و برف‌گیر بودن منطقه (برای چندین هفته اتفاق می‌افتد که راه‌های ارتباطی قطع شوند)، موانع اصلی هستند و سبب شده‌اند تا جوانان بسیاری از تحصیل در مقاطع متوسطه و دانشگاهی (دانشگاهی موجود در ناحیه) باز بمانند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه‌انسانی ۱ سطح تحصیلات ۱ تمایل خانواده‌ها به تحصیل فرزندان
۶	ما بسیار علاقه‌مند هستیم که فرزندانمان درس بخوانند و برای خودشان کسی بشوند. چون خودمان به خاطر نداشتن تحصیلات مناسب بسیار ضرر کرده‌ایم. اما مسئله اصلی نداشتن امکانات است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه‌انسانی ۱ سطح تحصیلات ۱ تمایل خانواده‌ها به تحصیل فرزندان
۱۴	من خودم درس نخواندم. الان نمی‌توانم از روستا هم بروم بیرون، اما دلم می‌خواهد بچه‌هایم حتماً درس بخوانند و از آن‌ها حمایت می‌کنم.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه‌انسانی ۱ سطح تحصیلات ۱ تمایل خانواده‌ها به تحصیل فرزندان
۲۶	افراد تحصیل کرده بسیاری در روستاها بوده‌اند که به خاطر نداشتن امکانات مجبور به مهاجرت به شهرها شده‌اند. برای مثال انجمنی در شهر تهران به اسم انجمن تکابیان شکل گرفته است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه‌انسانی ۱ سطح تحصیلات ۱ افراد تحصیل کرده
۲۹	جوانان روستا به‌ویژه مردان، تحصیلات خوبی دارند و تنها مشکل این است که بعد از به‌دست آوردن تحصیلات، در روستا نمی‌مانند که به منطقه خدمت کنند. همه افراد به شهرها به‌ویژه تهران و کرج مهاجرت می‌کنند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه‌انسانی ۱ سطح تحصیلات ۱ افراد تحصیل کرده

#### ۳-۴. سرمایه اجتماعی

که فردی در خانواده فوت می‌شود، مردم محل هستند که تمام هزینه‌ها را پرداخت می‌کنند تا به خانواده عزادار فشار اقتصادی وارد نشود. این فرهنگ نشان‌دهنده همدلی و مشارکت مردم در امور آن‌ها است.

شاخص بسیار مهم دیگری که می‌توان از آن به‌منزله یک سرمایه اجتماعی مهم یاد کرد، زندگی مسالمت‌آمیز مردم با وجود تنوع قومیتی میان آن‌ها است. تنوع قومیتی به‌راحتی زمینه را برای آشوب و ناهنجاری‌های اجتماعی فراهم می‌کند، اما در روستاهای این ناحیه، با وجود تنوع قومیتی و حتی مذهبی، مردم به‌راحتی با یکدیگر تعامل دارند و در مراسم یکدیگر شرکت می‌کنند. در برخی موارد با وجود تفاوت میان آن‌ها وصلت‌های خانوادگی انجام می‌شود. آن‌ها توانسته‌اند با این تفاوت به‌خوبی کنار بیایند. امنیت اجتماعی از جمله شاخص‌های بسیار مهمی است که اکثر مردم محلی به آن اشاره کردند. آن‌ها ادعا می‌کنند که روستاها از لحاظ شکل‌گیری ناهنجاری‌های اجتماعی در سطح پایینی قرار دارند. با وجود تفاوت فرهنگی میان ساکنین (کردزبانان و ترک‌زبانان)، که می‌تواند زمینه جرم و جنایت را افزایش دهد، این موارد در فضای روستاها بسیار کم دیده می‌شود. یکی دیگر از دلایل امنیت اجتماعی در روستاها جمعیت کم روستاها و شناخت همه اهالی از یکدیگر است.

سرمایه اجتماعی در سال‌های اخیر یکی از مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده سطح توسعه و رفاه جوامع و توسعه محلی در سطوح گوناگون بوده است. همچنین مورد توجه خاص سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بوده است. سرمایه اجتماعی مانند سایر سرمایه‌ها مولد است و امکان دستیابی به اهداف مشخصی را فراهم می‌کند که بدون آن دور از دسترس خواهند بود. به تعبیر دیگر، به‌واسطه سرمایه اجتماعی همکاری‌های ارادی و آگاهانه در یک جامعه تسهیل می‌شود و نبود آن در جامعه به معنی انجام نشدن این نوع خاص از همکاری‌هاست که در پیچه رسیدن به توسعه را می‌بندد. بر اساس گفت‌وگوهای انجام‌شده در روستاهای ناحیه تکاب، مهم‌ترین سرمایه‌های اجتماعی این منطقه شامل مشارکت و همدلی مردم، تنوع قومیتی، زندگی مسالمت‌آمیز مردم و امنیت اجتماعی است. در جدول شماره ۶ دیدگاه مصاحبه‌شوندگان در مورد هر یک از شاخص‌ها بیان شده است.

بر اساس گفت‌وگوهای مردم محلی، با وجود تنوع قومیتی که میان ترک‌زبانان و کردزبانان این منطقه وجود دارد، مردم برای یاری یکدیگر بسیار تلاش می‌کنند. آن‌ها در مراسم عزا و شادی با تمام توان به یکدیگر کمک می‌کنند. برای مثال می‌توان به سنت بسیار پسندیده در مراسم عزای یکی از روستاها اشاره کرد. زمانی

جدول ۶: مقوله سرمایه‌های اجتماعی و نهادی و عبارات مرتبط

کد فرد	عبارات مرتبط	کد
۴	مسجد روستا، غسلخانه و حتی چندین پل با همکاری مردم درست شده است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ مشارکت و همدلی مردم برای یکدیگر
۹	در روستا نوعی سنت است که در هنگام مصیبت، خانواده مصیبت‌زده هیچ پولی خرج نمی‌کند! بلکه روستا تأمین هزینه می‌کند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ مشارکت و همدلی مردم برای یکدیگر
۱۲	مردم بسیار در مراسم‌ها هوای هم را دارند و با یکدیگر مشارکت می‌کنند. در مراسم عزا و عروسی به یکدیگر کمک می‌کنند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ مشارکت و همدلی مردم برای یکدیگر
۳	روستاهای تکاب از سه گروه ترک و کرد و اهل حق تشکیل شده‌اند. اهل حق حدود پنج درصد از کل جمعیت را در برمی‌گیرد. اهالی با یکدیگر مشکل ندارند، با یکدیگر فعالیت‌های تجاری، وصلت‌های خانوادگی و ارتباطات نزدیک دارند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز
۵	روستای چراغ‌تپه هم کرد و هم ترک هستند، بسیار هم با هم خوب هستند. احمدآباد سفلی و علیا هم بسیار با هم خوب هستند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز
۲۷	روابط ترک‌ها و کردها خوب است. مثلاً در زمان برداشت گندم، این‌ها با هم ماشین می‌گیرند و گندم را به سیلوه‌ها می‌برند، یا حتی زنبورهای عسل و غیره.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز
۲۱	با وجود تفاوت‌های فرهنگی (کرد و ترک و سنی و شیعه)، میزان جرایم در منطقه بسیار پایین است و جرم خاص و مشخصی در منطقه غلبه ندارد.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز
۲۴	با وجود اینکه تنوع قومیتی هم در زبان و هم در مذهب میان ساکنین روستاها وجود دارد، اما آن‌ها در کنار هم مسالمت‌آمیز زندگی می‌کنند.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز
۲	با وجود تفاوت‌های فرهنگی (کرد و ترک و سنی و شیعه)، میزان جرایم در منطقه بسیار پایین است و جرم خاص و مشخصی در منطقه غلبه ندارد.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ امنیت اجتماعی
۲۴	میزان جرم و جنایت در روستاها بسیار کم است. چون مردم اکثراً همدیگر را می‌شناسند. با وجود اینکه تفاوت‌های فرهنگی در منطقه میان کردزبانان و ترک‌زبانان وجود دارد، این مسئله موجب اختلاف میان آن‌ها و مشکلات نشده است.	سرمایه‌ها ۱ سرمایه اجتماعی و نهادی ۱ امنیت اجتماعی

### ۵. ارزیابی سرمایه‌های معیشتی

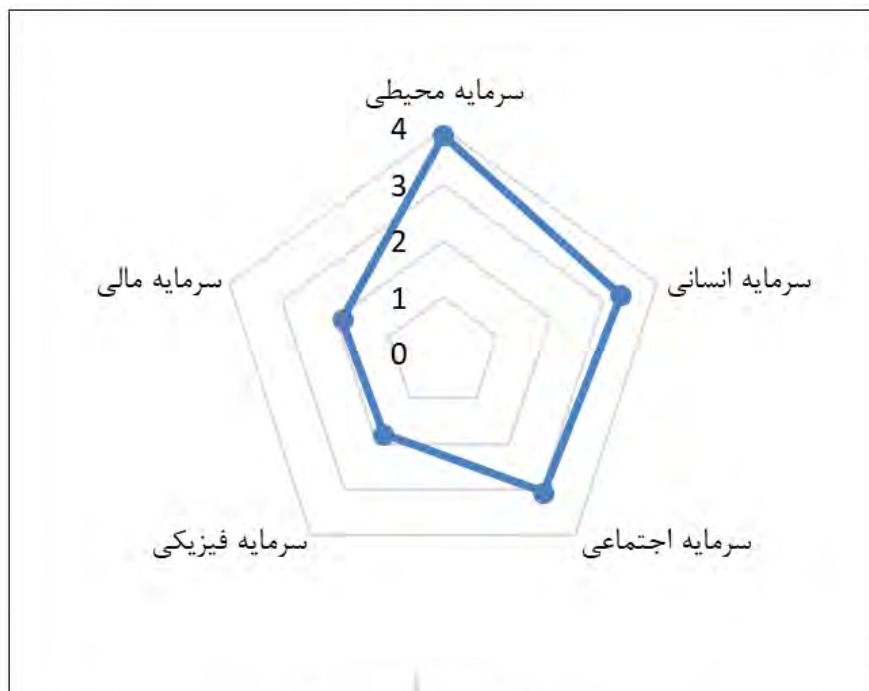
مالی با میانگین ۱/۶۴ تعلق گرفته است. با توجه به اینکه میانگین شاخص‌های سرمایه‌های فیزیکی و مالی کمتر از ۳ است، می‌توان گفت این دو سرمایه در سطح بسیار پایینی قرار دارند. بنابراین با توجه به خروجی جدول شماره ۷ می‌توان گفت از نظر مردم محلی مهم‌ترین سرمایه این ناحیه سرمایه‌های محیطی هستند و شاخص‌های سرمایه‌های اجتماعی با کمترین میانگین در رتبه آخر قرار گرفته‌اند.

همان‌طور که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود، با توجه به مقدار (sig) اختلاف میانگین تمامی گویه‌های شاخص سرمایه، با ضریب ۹۵٪ معنادار است. بیشترین میانگین در این شاخص متعلق به متغیرهای معادن به‌منزله سرمایه محیطی با میانگین ۴/۰۹، محصولات کشاورزی و باغی در منطقه با میانگین ۳/۹۶ و قالیبافی در منطقه با میانگین ۳/۸۹ بوده است. کمترین میانگین نیز به ترتیب به متغیرهای دسترسی به بازار فروش از سرمایه فیزیکی با میانگین ۱/۵۸ و پس‌انداز نقدی از سرمایه



جدول ۷: آزمون t تک نمونه، بررسی سرمایه‌های سکونتگاه‌های روستایی ناحیه تکاب

سرمایه	شاخص	میانگین	انحراف استاندارد	t	df	سطح معناداری
سرمایه محیطی	تا چه میزان معادن، به منزله سرمایه، محیطی شناخته می‌شوند.	۴,۰۹	۰,۸۶۱	۲۴,۲۸	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان ظرفیت گردشگری در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۶۷	۰,۸۶۴	۱۴,۷۸	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان محصول کشاورزی و باغی در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۹۶	۰,۸۴۱	۲۱,۸۳	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان محصول لبنی در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۸۵	۰,۹۳۴	۱۷,۳۵	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان مراتع و محصولات دامی (گوشت قرمز) در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۶۹	۰,۹۷۲	۱۳,۶۲	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان زنبورداری و تولید عسل در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۹۷	۰,۹۳۹	۱۹,۸۷	۳۶۷	۰,۰۰۰
سرمایه اجتماعی	تا چه میزان مشارکت و همدلی مردم برای یکدیگر در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۱۰	۰,۸۹۹	۲,۰۹	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان امنیت اجتماعی در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۲۷	۰,۸۸۹	۵,۷۵	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان تنوع قومیتی و زندگی مسالمت‌آمیز در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۲,۷۹	۰,۸۳۵	-۴,۹۳	۳۶۷	۰,۰۰۰
سرمایه انسانی	تا چه میزان سطح تحصیلات در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۲,۸۶	۰,۹۰۱	-۲,۹۵	۳۶۷	۰,۰۱۰
	تا چه میزان تمایل خانواده‌ها به تحصیل فرزندان در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۲۳	۰,۹۲۰	۴,۷۶	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان قابلیت‌های در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۳,۸۹	۰,۸۲۱	۲۰,۷۱	۳۶۷	۰,۰۰۰
سرمایه فیزیکی	تا چه میزان دسترسی به کالاهای و ابزارآلات کشاورزی در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۲,۱۳	۰,۷۲۷	-۲۲,۹۵۹	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان خدمات دامپزشکی در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۱,۶۸	۰,۵۱۱	-۴۹,۴۸۴	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان شبکه ارتباطات مناسب در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۱,۷۴	۰,۶۲۳	-۳۸,۷۳۶	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان دسترسی به بازار فروش در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۱,۵۸	۰,۶۴۲	-۴۲,۲۸۶	۳۶۷	۰,۰۰۰
سرمایه مالی	تا چه میزان دسترسی به وام‌های کم‌بهره در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۱,۸۰	۰,۶۳۵	-۳۶,۱۲۹	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان پس‌انداز نقدی در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۱,۶۴	۰,۵۹۳	-۴۴,۰۶۲	۳۶۷	۰,۰۰۰
	تا چه میزان فرصت‌های شغلی برای جوانان در منطقه، به منزله سرمایه، وجود دارد.	۲,۲۶	۰,۷۱۶	-۱۹,۹۵۷	۳۶۷	۰,۰۰۰



نمودار ۱: میانگین پاسخ‌گویی ساکنان به وضعیت سرمایه‌های معیشتی

زیرساخت‌ها و سرمایه‌های منطقه شده‌اند نشان دهند. در این زمینه می‌توان به سکوت روستانشینان در برابر آثار مخرب معادن در منطقه اشاره کرد.

### نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در رویکرد معیشتی، توسعه و پایداری روستاها در گرو ارتقای هریک از پنج سرمایه معیشتی است. با تأکید بر پنج سرمایه معیشتی، دیدگاه‌های توسعه‌ای فراتر از توسعه اقتصادی و اجتماعی مطرح می‌شود. در پژوهش حاضر به بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشتی در روستاهای ناحیه تکاب از استان آذربایجان غربی پرداخته شده است. بر اساس بررسی و تحلیل وضعیت سرمایه معیشتی روستاییان، در بخش اول پژوهش، سرمایه‌های شناسایی شده در سه بخش سرمایه‌های محیطی، انسانی و اجتماعی دسته‌بندی شده‌اند. از نظر مردم محلی، سرمایه‌های فیزیکی و مالی در سطح پایینی قرار دارند و به آن‌ها اشاره نشده است. با مرور پیشینه پژوهش می‌توان دریافت که نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های خو (2019)، بادکو (2020)، دربان آستانه (2018) و شرفی (2018) در یک راستا بوده است و نتایج آن‌ها را تأیید می‌کند. بر اساس نتایج تحلیل‌های بخش کمی پژوهش با استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای، تمامی سرمایه‌های شناسایی شده، طبق روش کیفی، از نظر مردم محلی تأیید شده‌اند.

مهم‌ترین سرمایه از نظر ساکنان سرمایه‌های محیطی هستند. در ناحیه تکاب، به علت غلبه فعالیت دامداری و باغداری، فعالیت روستاییان وابسته به منابع طبیعی است. نحوه بهره‌برداری

در نمودار شماره ۱ میانگین پاسخ‌گویی ساکنان به وضعیت سرمایه‌های معیشتی در منطقه نشان داده شده است. همان‌طور که در نمودار مشاهده می‌شود، سرمایه‌های فیزیکی و مالی از نظر مردم در پایین‌ترین سطح قرار دارند. شاید بتوان گفت نداشتن شبکه ارتباطی مناسب مهم‌ترین عامل در میان سرمایه‌های فیزیکی است که متأسفانه در این منطقه به علت محصور بودن در سطح بسیار پایینی قرار دارد. تکاب دورترین شهرستان به مرکز استان است و، به نسبت سایر نقاط استان، از حضور مسئولان و ارائه خدمات دولتی بهره کمتری دارد. این موضوع را باید در کنار جاده‌های نامناسب و دسترسی دشوار قرار داد تا اهمیت آن‌قدری روشن‌تر شود. مرتفع بودن شهرستان تکاب و جاده‌های پرپیچ‌وخم کوهستانی آن، موجب دشواری دسترسی به این منطقه شده است. از طرفی این عوامل مانع تردد مطلوب کارآفرینان، سرمایه‌گذاران، متخصصان و حتی مسئولان دولتی می‌شود. به علاوه چنین شرایطی مراودات تجاری لجستیکی را نیز دچار نقص کرده است. محدودیت در سرمایه فیزیکی و مالی در طول زمان بر سایر سرمایه‌ها از جمله سرمایه انسانی تأثیرگذار بوده است. مهاجرت شدید جوانان به کلان‌شهر تهران و استان البرز و نیز تمایل نداشتن جوانان به ادامه فعالیت پدری خود در منطقه، از جمله این تأثیرات است که ممکن است آثار مخرب آن در آینده خیلی نزدیک نمایان شود.

خالی‌شدن منطقه از نیروی جوانان سبب کاهش مطالبه‌گری مردم نیز شده است. این مسئله همچنین سبب شده است که روستاییان واکنش کمتری به عوامل و نیروهایی که باعث تخریب

اجتماعی و اقتصادی از جمله در نواحی روستایی منجر شده است. این شرایط رکود فعالیت‌های اقتصادی سنتی در بسیاری از نواحی روستایی همچون قالی‌بافی را در پی داشته است.

بر اساس نتایج بخش کمی، سرمایه‌های مالی و فیزیکی در پایین‌ترین سطح قرار دارند. سرمایه فیزیکی شامل دسترسی به خدمات و امکانات، دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی، مسکن و کیفیت محل سکونت است که متأسفانه به علت محصوربودن منطقه شرایط مناسبی ندارند. روستاهای این بخش بسیار پراکنده‌اند و، به لحاظ دوری و نزدیکی، از مراکز خدماتی و سکونتگاه‌های شهری از جمله شهر تکاب، که مرکز شهرستان است، بسیار فاصله دارند. همچنین به علت محصوربودن از لحاظ دسترسی به راه ارتباطی مناسب و درجه یک (آسفالت) نیز با چالش اساسی روبه‌رو هستند. با توجه به شرایط سکونتگاهی و اقلیمی و توپوگرافی منطقه، تسهیل دسترسی روستاییان به امکانات و خدمات و بهبود شرایط مسکونی آن‌ها اهمیت بسیاری دارد که بهبود سرمایه فیزیکی معیشتی می‌تواند دارای اهمیت باشد.

دارایی مالی از ضعیف‌ترین ارکان سرمایه‌های معیشتی در فضای روستاهای ناحیه تکاب به‌شمار می‌رود. اتکای بیش از حد به کشاورزی، باغداری و دامداری و تأثیرپذیری این فعالیت‌ها از منابع آب و خاک ناپایدار زمینه را برای فقر و محرومیت بیشتر روستاییان این ناحیه فراهم کرده است. بنابراین سرمایه مالی و توان اقتصادی مردم محلی محدود است. از طرفی نبود نیروی توانمند مدیریتی صحیح موجب شده است که منابع مالی و سرمایه‌ای تزریق شده به منطقه نیز درست استفاده نشود، در نتیجه موجب بروز فقر و محرومیت در این ناحیه می‌شود. بنابراین ضعف سرمایه تهدیدی جدی علیه کیفیت زندگی و زیست‌پذیری این سکونتگاه‌ها است؛ زیرا نقش بنیادین و محوری سرمایه مالی و اقتصادی قوه محرک بودن و به فعلیت رساندن سایر منابع و سرمایه‌ها است. با ایجاد خلل و رکود در این سرمایه، رفته‌رفته سایر سرمایه‌های معیشتی نیز ناکارآمد و ضعیف می‌شوند.

### منابع فارسی که معادل لاتین آن‌ها در فهرست منابع آمده است

بادکو، بهروز، قاسمی سیانی، محمد، رنجبری، علی، حامد شام‌بیناتی، محمد حامد و شکیبا، احمد (۱۳۹۹). «سنجش سرمایه‌های معیشتی روستاهای مناطق کوهستانی با رویکرد معیشت پایدار (مورد مطالعه: دهستان کوه شاه، بخش احمدی-هرمزگان)». فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، سال اول، شماره ۳، ص ۵۳-۶۵.

دربان آستانه، علیرضا، مطیعی لنگرودی، حسن و قاسمی، فرزانه (۱۳۹۷). «شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار کشاورزان (مطالعه موردی: شهرستان شازند)». فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۴.

از این منابع بر پایداری روستاها و معیشت آن‌ها تأثیرگذار است. یکی از مهم‌ترین فرصت‌ها و مزیت‌های اقتصادی این منطقه وجود سرمایه‌های محیطی از جمله معادن به‌ویژه طلا است. با توجه به شرایط خاص این ناحیه، فعالیت در بخش معدن برای کشاورزان و ساکنان روستاها در کنار شغل اصلی آن‌ها، یعنی دامداری و کشاورزی، می‌تواند منبع درآمد مهمی باشد. با توجه به اینکه عموماً معادن در محیط و قلمرو روستاها قرار دارند، اشتغال و یا سهام‌دار شدن روستاییان در این معادن می‌تواند درآمدی چشمگیر برای آن‌ها داشته باشد. در نتیجه، این امر باعث می‌شود که روند مهاجرت از روستا معکوس و یا حداقل کند شود. اما با توجه به شواهد به‌دست‌آمده از برداشت میدانی، فعالیت‌های معدنی در پایداری روستاها کمتر از حد متوسط تأثیر داشته است. فعالیت‌های معدنی در ناحیه تکاب در ایجاد تنوع شغلی و انگیزه اشتغال در روستاها و سایر بخش‌های اقتصادی و افزایش درآمد برای روستاییان ضعیف بوده است. بنابراین فعالیت‌های معدنی در این بخش نه تنها در زمینه اقتصادی مؤثر نبوده است، بلکه از نظر زیست‌محیطی باعث تغییر کاربری اراضی مجاور روستا، آلودگی منابع آب، آلودگی خاک، آلودگی هوا، تهدید زندگی دام و احشام تغذیه‌کننده از محیط مجاور، خطر تهدید بیماری‌ها و مسمومیت‌های شیمیایی و روی به واسطه آلودگی محیط، گسترش زباله‌های صنعتی و آلودگی فضاهای مجاور و تغییر چشم‌اندازهای روستایی شده است.

با توجه به جذابیت‌های خاص و مناظر دیدنی روستاهای ناحیه تکاب از جمله مجموعه تخت‌سلیمان، به‌منظور جذب گردشگران بیشتر، نیاز به معرفی این جاذبه‌ها از راه‌های مختلف مانند رسانه‌های ارتباط جمعی احساس می‌شود. توسعه و بهبود زیرساخت‌ها و امکانات برای ماندگاری گردشگران و تسهیل دسترسی آن‌ها، با مدیریت بهتر مسئولان و مدیران ذی‌ربط و مشارکت ساکنان، به معیشت پایدار و رونق روستاهای ناحیه تکاب کمک خواهد کرد. از طرفی، توجه به گردشگری می‌تواند موجب افزایش امکانات و تسهیلات شود و در نتیجه آن جوامع بومی نیز دارای این تسهیلات خواهند شد.

در سرمایه‌های انسانی مهارت نیروی کار، به‌ویژه در بخش باغداری، کشاورزی و قالی‌بافی، بیشتر نمایان است. قالی‌بافی یکی از کهن‌ترین و برجسته‌ترین صنایع دستی این منطقه به‌شمار می‌آید که، در کنار بخش کشاورزی، یکی از مهم‌ترین منابع تأمین درآمد مردم بوده است. تولید فرش دستباف در اقتصاد این ناحیه به‌علت بهره‌گیری از فناوری ساده و کم‌هزینه، مواد اولیه ارزان، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار و تحصیل درآمدهای ارزی، دارای مزیت نسبی است. در چند دهه گذشته، تغییرات ساختاری در اقتصاد ملی، رشد شهرنشینی، گسترش صنایع و غیره، به تحولات گسترده

- and gender. Routledge.
- Liu, Z., Chen, Q., and Xie, H. (2018). "Influence Of The Farmer's Livelihood Assets On Livelihood Strategies In The Western Mountainous Area, China". *Sustainability*, 10(3), pp. 875
- Mai, Q., Luo, M., and Chen, J. (2021). "Has Significant Improvement Achieved Related To The Livelihood Capital Of Rural Households After The Effort Of Reducing Poverty At Large Scale? New Evidence From A Survey Of The Severe Poverty Areas In China". *Physics and Chemistry of the Earth*, 122, pp. 102913. <https://doi.org/10.1016/j.pce.2020.102913>.
- Peng, L., Xu, D., and Wang, X.. (2018): Vulnerability of rural household livelihood to climate variability and adaptive strategies in landslide-threatened western mountainous regions of the Three Gorges Reservoir Area, China, *Climate and Development*, DOI: 10.1080/17565529.2018.1445613.
- Rahman, H. T., Robinson, B. E., Ford, J. D., and Hickey, G. M. (2018). "How Do Capital Asset Interactions Affect Livelihood Sensitivity To Climatic Stresses? Insights From The Northeastern Floodplains Of Bangladesh". *Ecological Economics*, 150, pp. 165-176
- Shen, F. (2008). Tourism and the sustainable livelihoods approach: Application within the Chinese context: a thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy at Lincoln University (Doctoral dissertation, Lincoln University).
- Su, F. and Shang, H. Y. (2012). "The Effect Of Farmers' Livelihood Capital On Their Risk.
- Thulstrup, A. W. (2015). "Livelihood Resilience And Adaptive Capacity: Tracing Changes In Household Access To Capital In Central Vietnam". *World Development*, 74, pp. 352-362.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2017). *Application of the Sustainable Livelihoods Framework in Development Projects*.
- Wan, J., Deng, W., Song, X., Liu, Y., Zhang, S., Su, Y., and Lu, Y. (2018). "Spatio-Temporal Impact of Rural Livelihood Capital on Labor Migration in Panxi, Southwestern Mountainous Region of
- سعیدی، عباس (۱۳۹۰). «پیش‌ساختاری-کارکردی رویکردی نظام‌وار در مطالعات مکانی-فضایی» نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال نهم، شماره ۲۹.
- شرفی، زینب، نوری پور، مهدی و کرمی دهکردی، اسماعیل (۱۳۹۶). «بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشتی و پایداری آن‌ها در خانوارهای روستایی مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان دنا». علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، دوره ۱۳، شماره ۲، ص ۵۱-۷۰.

## منابع

- Darban Astane, A., Motiei Langeroudi, S. H., and Ghasemi, F. (2018). "Factors Affecting the Livelihood of Farmers: A Case Study of Shazand County", *Journal of Rural Research*, 9(2), pp. 324-337. [magiran.com/p1890353](http://magiran.com/p1890353) {In Persian}.
- Saidi, A. (2011). "Structural-functional Dynamism A Systematic Approach in Spatial Studies", *Geography*, 9(29), pp. 7. [magiran.com/p893042](http://magiran.com/p893042) {In Persian}.
- Badko, B., Ghasemi Siani, M., Ranjbaraki, A., Shambiati, M. H., and Shakiba A. (2020). "Assessing the Livelihood Capital of Mountainous Villages with a Sustainable Livelihood Approach (Case study: Kouhshah Rural District, Ahmadi District -Hormozgan)". *JGSMA*; 1 (3), pp. 53-65 URL: <http://gsma.lu.ac.ir/article-1-73-fa.html> {In Persian}.
- Su, F. and Shang, H. Y. (2012). "The Effect Of Farmers' Livelihood Capital On Their Risk Coping Strategies-A Case Study Of Zhangye City In Heihe River Basin". *China Rural Economy*, 8, pp. 79-96 .
- DFID, U. (2007). *Sustainable livelihoods guidance sheets*. UK DFID Department for International Development: London.
- Fang, Y. P., Zhao, C., Rasul, G., and Wahid, S. M. (2016). "Rural Household Vulnerability And Strategies For Improvement: An Empirical Analysis Based On Time Series". *Habitat International*, 53, pp. 254-264.
- Freduah, G., Fidelman, P., and Smith, T. F. (2017). "The Impacts Of Environmental And Socio-Economic Stressors On Small Scale Fisheries And Livelihoods Of Fishers In Ghana". *Applied Geography*, 89, pp. 1-11.
- Jarvis, H., Cloke, J., and Kantor, P. (2009). Cities

China". *Chinese Geographical Science*, 28(1), pp. 153–166. <https://doi.org/10.1007/s11769-018-0936-8>.

Xu, D., Deng, X., Guo, S., and Liu, S. (2019). "Sensitivity of Livelihood Strategy to Livelihood Capital: An Empirical Investigation Using Nationally Representative Survey Data from Rural China". *Social Indicators Research*, 144(1), pp. 113–131. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2037-6>.

Xu, D., Guo, S., Xie, F., Liu, S., and Cao, S. (2017). "The Impact Of Rural Laborer Migration And Household Structure On Household Land Use Arrangements In Mountainous Areas Of Sichuan Province, China". *Habitat International*, 70, pp. 72–80.

Sharafi, Z., Nooripour, M., and Karamidehkordi, E. (2018). "Assessing Livelihood Capitals and their Sustainability in Rural Households (the Case of the Central District of Dena County)". *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 13(2), pp. 51-70. [magiran.com/p1805298](http://magiran.com/p1805298) {In Persian}. Zenteno, M., Zuidema, P. A., De Jong, W., and Boot, R. G. (2013). "Livelihood Strategies And Forest Dependence: New Insights From Bolivian Forest Communities". *Forest Policy and Economics*, 26, pp. 12–21

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی





## Assessment Of Livelihood Capital Of Rural Settlements Case Study: Takab Region (West Azerbaijan)

Behzad Doosti Sabzi<sup>1</sup>

Abbas Saidi<sup>2</sup>

Bijan Rahmani<sup>3</sup>

### Abstract

One of the most important and effective contexts for advancing development goals in rural areas is recognizing the living conditions of households, their access to various livelihoods, and geographical factors affecting livelihoods; With this view and to evaluate the role of various livelihood assets in the sustainability of a rural area, the present study has investigated the role of livelihood capital in rural settlements in Takab area. This research is based on the mixed research method of exploratory mixed research design. According to the study, capital in the form of 3 main sections of environmental capital (mines, tourism capacity, crops, and horticultural products, livestock products (dairy), pastures, beekeeping products), human capital (level of education, desire of families to study Children and carpet weaving) and social capital (public participation and empathy, social security, ethnic diversity, and peaceful living) were categorized. The results of the research show that the study area has favorable conditions in terms of environmental, human, and social capital, and the main issue in this regard is how to use these resources. Mines as an environmental asset have not only not contributed much to the livelihood of the villagers, but have also destroyed the surrounding environment, changed land use, and destroyed infrastructure (roads). According to the findings, the reason for such consequences is mostly due to the non-participation of people in the use of environmental potential. Physical and financial capital did not have suitable conditions in the study area, the main reason for which is the distance of Takab from large and medium cities in the region, as well as the special geographical and mountainous conditions of the region.

**Keywords:** Sustainable Livelihood, Livelihood Capital, Rural Settlements, Takab County

---

1. PhD student of Geography and Rural Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

2. Professor, Department of Human Geography & Spatial Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (corresponding author); abbsaidi@gmail.com

3. Associate Professor, Department of Human Geography and Spatial Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

## نقش نامه و فرم تعارض منافع

### الف) نقش نامه

بیژن رحمانی	عباس سعیدی	بهزاد دوستی سبزی	
نویسنده دوم	نویسنده مسئول	نویسنده اول	نقش
بازنگری متن	بازنگری متن	نگارش متن	نگارش متن
-	ویرایش متن	ویرایش متن	ویرایش متن و ...
-	-	طراحی / مفهوم پردازی	طراحی / مفهوم پردازی
-	-	-	گردآوری داده
تحلیل / تفسیر داده	-	تحلیل / تفسیر داده	تحلیل / تفسیر داده
-	عضو تیم تحقیقاتی / تأمین مالی پژوهش / طراحی پروژه / مدیریت پروژه / کارهای آماری / نظارت	عضو تیم تحقیقاتی / تأمین مالی پژوهش / طراحی پروژه / مدیریت پروژه / کارهای آماری / نظارت	سایر نقش ها

### ب) اعلام تعارض منافع

یا غیررسمی، اشتغال، مالکیت سهام، و دریافت حق اختراع، و البته محدود به این موارد نیست. منظور از رابطه و انتفاع غیر مالی عبارت است از روابط شخصی، خانوادگی یا حرفه‌ای، اندیشه‌ای یا باورمندانه، و غیره.

چنانچه هر یک از نویسندگان تعارض منافی داشته باشد (و یا نداشته باشد) در فرم زیر تصریح و اعلام خواهد کرد:

مثال: نویسنده الف هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد. نویسنده ب از شرکت فلان که موضوع تحقیق بوده است گرت دریافت کرده است. نویسندگان ج و د در سازمان فلان که موضوع تحقیق بوده است سخنرانی افتخاری داشته‌اند و در شرکت فلان که موضوع تحقیق بوده است سهامدارند.

در جریان انتشار مقالات علمی تعارض منافع به این معنی است که نویسنده یا نویسندگان، داوران و یا حتی سردبیران مجلات دارای ارتباطات شخصی و یا اقتصادی می‌باشند که ممکن است به طور ناآمدانه‌ای بر تصمیم‌گیری آن‌ها در چاپ یک مقاله تأثیرگذار باشد. تعارض منافع به خودی خود مشکلی ندارد بلکه عدم اظهار آن است که مسئله‌ساز می‌شود.

بدین وسیله نویسندگان اعلام می‌کنند که رابطه مالی یا غیر مالی با سازمان، نهاد یا اشخاصی که موضوع یا مفاد این تحقیق هستند ندارند، اعم از رابطه و انتساب رسمی یا غیررسمی. منظور از رابطه و انتفاع مالی از جمله عبارت است از دریافت پژوهانه، گرت آموزشی، ایراد سخنرانی، عضویت سازمانی، افتخاری

اظهار (عدم) تعارض منافع: با سلام و احترام؛ به استحضار می‌رساند نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد.

نویسنده مسئول: عباس سعیدی

تاریخ: ۱۴۰۱/۰۴/۰۷